

ВСТУПНІ ДОПОВІДІ

Костицький М. В., професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент НАПН України;

Кушакова-Костицька Н. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

МІЖ ЄВРАЗІЄЮ ТА ЄВРОПОЮ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сьогодні, як і на початку ХХ ст. чи три десятиліття тому, знову постає sacramентальне запитання: «Quo vadis?», – тобто «Куди йдеш, Україно?» – на Схід чи на Захід, у Європу чи Євразію? Базовими нормативними актами проголошено курс на євроінтеграцію. Очевидно, більшість громадян підтримала одержання Україною асоційованого членства в ЄС.

Виникає парадоксальна ситуація: Україна дедалі більше віддаляється від СНД, створеного після розпаду Радянського Союзу в грудні 1991 року, а на шляху до євроінтеграції з'являються нові перепони. Причинами є невідповідність українського законодавства та рівня захисту прав людини європейським стандартам, незавершена кодифікація законодавства, обмеження прав національних меншин у мовному питанні. Щодо останнього слід зауважити, що до України мають претензії, передусім, найближчі сусіди – Польща, Румунія, Угорщина. Причому Румунія та Угорщина масово видають громадянам України паспорти своїх держав, наділяючи їх відповідним громадянством. І це попри те, що подвійне громадянство в нашій державі заборонено. Хоча ці дві країни зовсім нещодавно стали членами ЄС, вони висловлюються категорично проти членства в ЄС України.

Наявні також територіальні посягання. Якщо деякі європейські країни обмежуються переважно риторикою, то інші озвучують плани щодо реституції на теренах України.

Таким чином, запитання «Quo vadis» залишається актуальним: державу активно агітують приєднатися до Євразійського Союзу, а в об'єднану Європу обіцяють прийняти років через 10–20. Постає також питання стосовно причин такого дуалізму: вони є суто зовнішніми чи й внутрішніми, онтологічними, світоглядними, соціокультурними тощо.

Державно-правовий розвиток українського народу пов'язаний з багатьма факторами. Визначальними серед них є, на нашу думку, такі: географічний, кліматичний, історичний, соціокультурний, психологічний, пасіонарний (за Л. Гумільовим), політичний, економічний, релігійний.

Економічний фактор є останнім в цьому переліку, а отже, марксистський економічний детермінізм слід урахувати лише в певних межах, у контексті двоєдності «свідомість – матерія», визнаючи провідну роль першого складника (свідомості).

Географічний фактор розвитку державно-правової системи – це розташування України на стику Європи й Азії, Заходу і Сходу. Через українські етнічні землі здавна відбувалися великі міграції народів (зазвичай зі Сходу) – гунів, аварів, монголів, татар, які супроводжувалися грабунками, руйнуванням, нищенням. Українська земля з її унікальними природними ресурсами завжди була об'єктом зазіхань з боку сусідніх держав, навіть досить віддалених.

Кліматичний фактор визнають важливим чинником впливу на розвиток і долю будь-якого народу, зокрема українського. Теплий і вологий клімат сприяв становленню аграрного виробництва праукраїнців й українців, слугував основою общинного самоврядування впродовж багатьох століть, автономного чи незалежного існування поселень та племен. Тільки загроза нападу ворогів єднала українців, і то лише у військовому (не політичному) сенсі й на нетривалій проміжок часу.

Історичний фактор зумовлений тим, що історія українців безпосередньо пов'язана з історією інших народів, вона не є об'єктивною, сталою, а змінюється відповідно до політичних обставин, які домінують у конкретний історичний період.

Соціокультурний фактор передбачає виокремлення ролі людини як творця оригінальної неповторної культури, її гармонійності, цілісності, духовності. У культурі українців переважають такі історичні типи, як традиційний, модерновий та постмодерний, притаманні будь-якій європейській культурі.

Психологічний фактор пов'язаний з індивідуальною та соціальною психологією українців, специфічними рисами особистості характеру, мислення тощо. Українці за психологічними рисами відрізняються не лише від представників романських чи германських народів Європи, а й від східних, західних чи південних слов'ян. Наближеними в психологічному контексті вони є до білорусів, поляків, кубанських і донських козаків у Росії.

Пасіонарний фактор пов'язаний з накопиченням метафізичної духовної енергії українським етносом і вибуховим її виявом на певних історичних етапах. Таким пасіонарним вибухом в українців була козацька революція 1648–1654 років, українські визвольні змагання 1917–1922 років, спалах визвольної боротьби у Закарпатті 1939 року, боротьба українського підпілля та повстанського руху під час Другої світової війни, український рух 1988–1991 років, революційні події після здобуття незалежності.

Політичний фактор полягає в традиційній негачії до офіційних державних структур або політичних партій. Упродовж 1990-х років цю негачію було майже знівельовано стосовно представницьких органів, після чого знову відновлено.

Економічний фактор пов'язаний з традиційною працьовитістю і підприємливістю українців без лихварства. Проте останнім часом ці негативні риси економічної діяльності виявляються дедалі виразніше в Україні.

Надзвичайно важливим фактором українського державно-правового творення є релігійний фактор.

На жаль, українці вже понад чотири століття розокремлені на православних та уніатів. Нині й серед православних виокремилися три групи: прихильники УПЦ КП, УПЦ МП та автокефальних церков. Намагання з боку держави об'єднати православних християн нині залишаються безуспішними. Спостерігається активізація протестантизму та популяризація різних християнських сект в Україні. Така релігійна ситуація стоїть на заваді належному державно-правовому творенню та його європейській інтеграції.

Зазначені вище зовнішні та внутрішні фактори, безперечно, впливають на становлення в Україні державної та правової систем. Доходимо висновку, що держава в Україні може бути лише республікою парламентського типу з двопалатним парламентом, президентом, обраним народом, який повинен мати представницькі функції та реальні повноваження лише на випадок соціальних, міжнаціональних конфліктів чи війни, прем'єр-міністром як главою виконавчої влади, достатньою децентралізацією та стабільним і забезпеченим місцевим самоврядуванням.

Правова система України в найближчій та віддаленій перспективі має ґрунтуватися на верховенстві права (правності), захисті прав людини, конституційних принципах рівності й свободи.

Слушним є питання стосовно того, чи вже вичерпала свій потенціал Конституція України 1996 року. Викликає подив те, що майже відразу після прийняття Конституції почали з'являтися пропозиції щодо змін Основного Закону. Доречно нагадати, що в Стародавньому Римі за необґрунтовані пропозиції змінити чинні або прийняти нові закони було передбачено кримінальну відповідальність, навіть смертну кару. Сьогодні в Україні особливу активність у цьому напрямі виявляють учені, які захищають кандидатські й докторські дисертації з конституційного права. Видається, що для зазначених пропозицій немає ні соціологічних, ні психологічних, ні економічних підстав, а основним аргументом є вислів «на нашу думку», зміст якого безпосередньо залежить

від суб'єктивного фактора – рівня загальної та правової культури авторів таких пропозицій, віддаленого від належного.

Непереборне бажання змінити Конституцію або прийняти нову мають також окремі керманічі держави, керівники органів виконавчої влади, лідери політичних партій, представники бізнесових груп. Звісно, змінюється і старіє все: і людина, і соціум, і закони, зокрема Конституція. Останні можна і треба коригувати, удосконалювати. Проте тут варто дотримуватися принципу стародавніх епох «*festina lente*» («поспішай повільно»).

Імовірним і необхідним у майбутньому є шлях кодифікації в таких галузях права, як трудове, адміністративне (матеріальне та процесуальне), земельне, економічне, торгове, господарське право та право інтелектуальної власності.

Водночас ми вважаємо недоцільною кодифікацію інформаційного права, з огляду на темпи розвитку ІТ та наявність норм щодо регулювання інформаційної сфери в кожній галузі права.

Децентралізація та зміцнення засад місцевого самоврядування актуалізують питання посилення правової ролі актів місцевого самоврядування.

Таким чином, окреслені тенденції можливого державно-правового розвитку повторюють або корелюють з європейськими тенденціями розвитку й дедалі більше віддаляються від євразійських, зумовлених зазвичай авторитарним типом правління з концентрацією влади в центрі. Сподіваємося, що українська ментальність, історія, традиції, соціокультурне підґрунтя зрештою викристалізують власний оптимальний варіант суспільного розвитку та добробуту.